

MICHAEL MARTIN
met Sabine Wünsch

DE WONDEREN
VAN DE
WOESTIJN

Vertaling Davida van Dijke

HarperCollins

Voor dit boek is papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® ten behoeve van verantwoord bosbeheer.
Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green

HarperCollins is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam.

Copyright © 2019 Ludwig Verlag, München
Oorspronkelijke titel: *Das Wesen der Wüste*
Copyright Nederlandse vertaling: © 2020 HarperCollins Holland
Vertaling: Davida van Dijke
Omslagontwerp: Eisele Grafik-Design, München
Bewerking: Pinta Grafische Producties
Omslagbeelden: Michael Martin (voorplat), Jörg Reuther (achterplat)
Foto auteur: Elfriede Martin
Foto's binnenwerk: Michael Martin, tenzij anders vermeld
Zetwerk: ZetSpiegel B.V., Best
Druk: Tesinska Tiskarna, Czech Republic

ISBN 978 94 027 0476 1
ISBN 978 94 027 5931 0 (e-book)
NUR 410
Eerste druk maart 2020

Originele uitgave verschenen bij Ludwig Verlag, een divisie van Verslagsgruppe Random House GmbH, München, Duitsland.

HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises ULC.
* en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met ® zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.

www.harpercollins.nl

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding.....	13
In de ban van de woestijn.....	17
Van de sterren naar de aarde.....	21
De grote reductie.....	27
Geen aanrader voor dierentuinfans.....	34
Weinig prikkels en toch niet saai.....	38
De passaat als landschapsarchitect.....	41
Gejaagd door de wind.....	45
Zonder woestijnstof geen regenwoud.....	48
Wat heet droog?.....	51
Met een paar druppels water overleven.....	54
Als de regen uit de lucht valt.....	57
Fata morgana – alleen maar gebakken lucht.....	60
<i>l'Escalier céleste</i> – kunstwerk met verrassingen.....	62
Warme dagen, koude nachten: een halve waarheid.....	64
De Gobi: 's zomers een oven, 's winters een diepvries.....	70
De ene woestijn is de andere niet.....	75
Een zee van zand: de erg.....	79
Troosteloosheid troef: de hamada.....	83

Grind, grind en nog eens grind: de reg	85
De bergwoestijn: eiland van leven	87
Oases: vegetatievlekken in de woestijn	91
De dadelpalm: symbool van de Sahara	94
De oppermachtige Sahara	97
Toeristen plukken op de doodgraverspiste	101
De Ténéré: het 'land daarbuiten'	103
Wat gummibeertjes en Coca-Cola met de woestijn te maken hebben	107
Woestijnbomen: symbolen van leven	109
Oriëntatie op de nomadenmanier	113
Waar is hier de uitgang?	116
Van alles wat: de Atacama	120
Zulk mooi zout zie je nergens: de Salar de Uyuni	122
De Danakil: 'hellegat van de schepping'	125
Een juweeltje van een woestijn: de Namib	129
'Dierenpark' Namib	132
't Is een wonder boven wonder: de welwitschia.	136
Toen de Sahara groen was.	138
Jurassic Park in Mongolië	143
Verzonken steden.	146
Verdrinken in de woestijn	152
Onverwachte opfrisser.	154
Regen: niet altijd een zegen.	156
Zaadje, zaadje in de grond: wanneer ga je groeien?	160
Lake Eyre: kortstondig kleurenwonder.	163
Waar is het volgende tankstation?	167

Giftig of niet giftig, dat is de vraag	171
Pasta, pesto en kamelenmelk	175
De kameel: een 'godsgeschenk'	179
Kameel versus motorfiets	184
Kamelenmelk: het 'witte goud' van de woestijn	187
De woestijn is gevaarlijk! Toch?	190
Over smokkelaars en ontvoerders	194
De Straat van Bornu: tramlijnbegeerte	196
Wilde schietpartij in Iran	201
De overheid en het recht van de sterkste	204
Mens en woestijn	206
The Gods Must Be Crazy.	210
De Imraguen: gevangen tussen duinen en zee	214
Wie woont er nou vrijwillig in de woestijn?	216
Sneeuwvogels in de Sonorawoestijn	218
Saguaro: de stekelige reus	222
De 'typische' woestijnbewoner.	225
Over gastvrijheid: echt en nep	229
Over joerten en tenten, geiten en jakken	232
Tussen traditie en Toyota: het nomadenleven van nu	239
Waar een Toyota nog lang een droom zal blijven.	245
Hebben nomaden nog een toekomst?	249
De eigentijdse woestijn	256
De beschadigde woestijn	264
Nieuwe wegen.	272
Verklarende woordenlijst	277
Voetnoten	281

De grote reductie

Alle woestijnen hebben één ding gemeen: het zijn (bijna) vegetatie-loze gebieden; als je de Engelstalige definitie buiten beschouwing laat. Engelstalige geografen duiden alle gebieden zonder oppervlaktewater aan als *desert*, ongeacht hoeveel planten er groeien. Zo is het grootste deel van de Grote Victoriawoestijn in Australië begroeid met eucalyptusbossen, struikgewas en grassen. In de Tanami, ook in Australië, werden in 1996 tijdens veldonderzoek 1073 plantensoorten geregistreerd. Maar voor Engelstalige geografen maakt dat niet uit, het is allemaal woestijn, en in de meeste gevallen hebben we hun aanduiding overgenomen. Vandaar dat je het bijvoorbeeld ook in Nederland hebt over de Tanamiwoestijn, hoewel dat hooguit een semiwoestijn en gedeeltelijk vooral steppegebied is.

Maar een 'echte' woestijn is daadwerkelijk arm aan vegetatie. Zowel in het oostelijke deel van de Sahara, de zogenoemde Libische woestijn, als in de Tanezrouft, een gebied op de grens tussen Algerije en Mali, én in de Iraanse Lutwoestijn zijn er zelfs honderdduizenden vierkante kilometers zonder plantengroei, al betekent dit niet dat daar helemaal geen leven is. In bodemmonsters uit de omgeving van de Zuid-Algerijnse grensplaats Guezzam werden in 1 gram aarde 3300 schimmelsporen en 10.000 bacteriën gevonden. Over het algemeen is 'arm aan vegetatie' relatief bedoeld. Zo komen bijvoorbeeld in de Sahara met zijn 9 miljoen vierkante kilometer slechts 1400 plantensoorten voor, een hoeveelheid variëteiten die je in het tropisch regenwoud

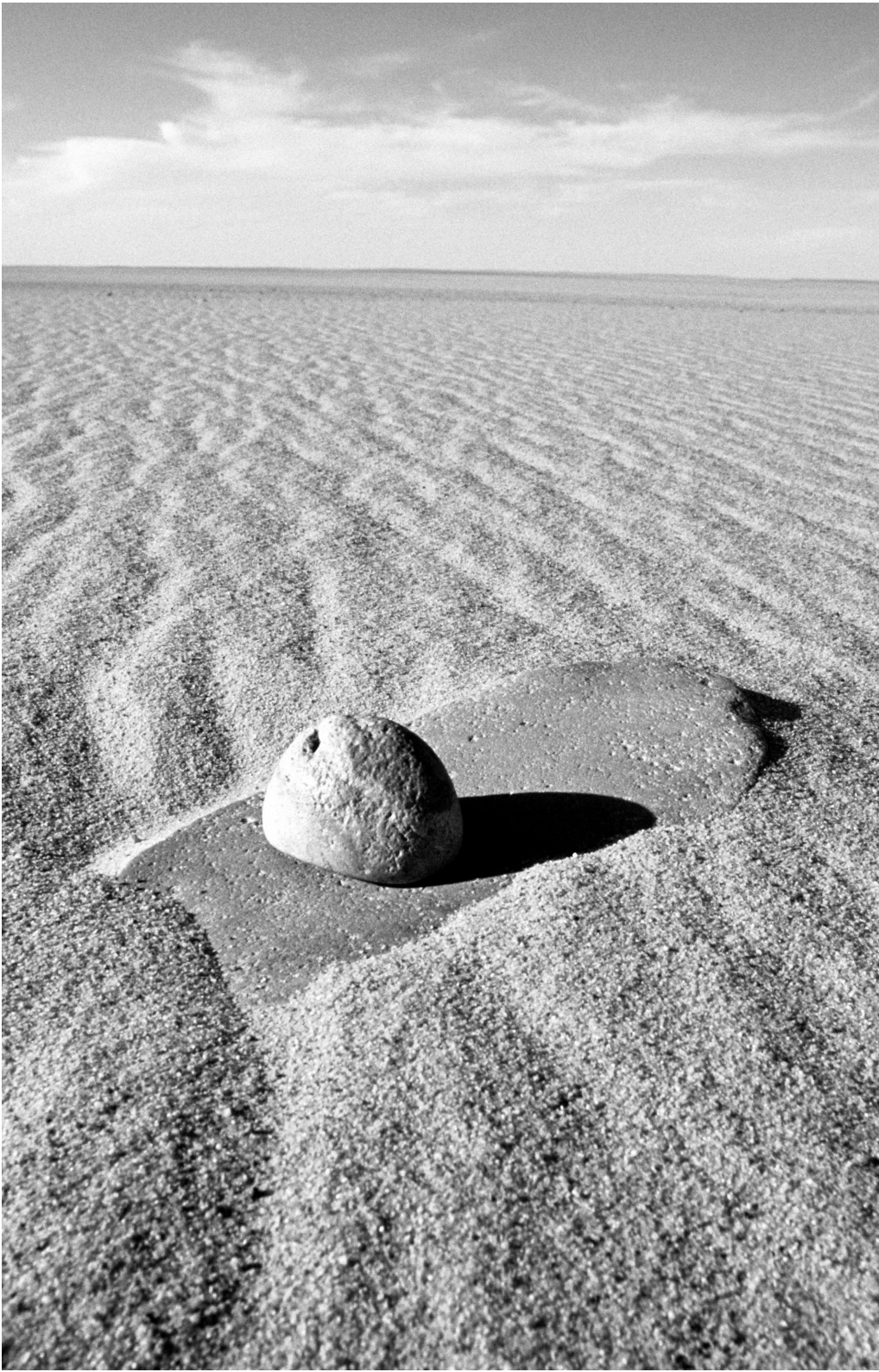
op enkele vierkante kilometers aantreft. Ook de aanwezigheid of het verdwijnen van bepaalde planten is, naast klimatologische grenswaarden, een betrouwbare indicator voor de afbakening van woestijnen. Zo kan de noordelijke grens van de Sahara bepaald worden aan de hand van de verdwijning van espartogras dat in het westelijk en zuidelijk Middellandse Zeegebied voorkomt. De zuidelijke grens wordt afgebakend door de verschijning van het stekelgras *Cenchrus biflorus*, dat daar beter bekend is onder de Franse volksnaam cram-cram, en door de dadelpalm.

Naast de plantenarmoede of zelfs de totale afwezigheid van vegetatie zijn in de woestijn ook bepaalde andere verschijnselen heel zeldzaam: geluiden, lichtbronnen, geuren.

Wat mij in de woestijn altijd als eerste opvalt is de afwezigheid van verkeerslawaaï dat ons elders dag en nacht omringt. Meestal nemen we die achtergrondruis helemaal niet meer waar; het enige wat we nog horen zijn de geluiden die eruit springen: een treinsignaal, het getoeter van een auto of de sirene van een ambulance. In afgelegen plattelandsgebieden is verkeerslawaaï evenmin standaard, maar zijn er altijd nog andere geluiden te horen zoals het geritsel van bladeren, het zachte ruisen van korenaren in de wind, het getjilp van vogels of wie weet het kabbelen van een beekje. In de woestijn laat de passaatwind misschien een struik ritselen of het tentzeil flapperen, voordat hij weer gaat liggen. Verder is het meestal stil, soms zo stil dat je je eigen hart hoort kloppen en je bloed hoort stromen, zo stil dat de stilte bijna tastbaar is. Daardoor valt een eventueel geluid des te sterker op, en je hoort het vooral veel eerder.

De veelvuldigste geluidsbronnen zijn oases en nomaden. Je hoort al uit de verte kinderen lachen, kippen kakelen of een geit mekkeren. Het opvallendste geluid in de woestijn is afkomstig van (motor)voer-

Een schaalvormige rasp uit het neolithicum, die ik in de zandzee van de Ténéré heb gevonden. Hij werd zes- tot zeventienduizend jaar geleden gebruikt om graan te malen.

tuigen, en het zijn kamelen en ezels die de afgrijselijkste klanken produceren.

In januari 2014 hadden we niet ver van de Guelta d'Archei ons bivak opgeslagen. De volgende morgen wilden we deze natuurlijke, door grondwater gevoede drinkplaats in het Ennedigebergte in het noordoosten van Tsjaad bezoeken. De guelta staat bekend als kamelendrinkplaats, maar is nog bekender vanwege de krokodillen. De 'Saharakrokodillen' zijn een overblijfsel uit de laatste vochtige periode in dit gebied, die ongeveer vijfduizend jaar geleden eindigde. Terwijl in het daaropvolgende tijdperk de rivieren van de omliggende open gebieden uitdroogden, bleef de watervoorziening in het Ennedimassief door bijzondere klimaatomstandigheden in stand, wat de krokodillen een toevluchtsoord verschafte. Er leven in het Ennedigebergte nog tussen de zes en negen exemplaren; niemand weet het exacte aantal. Ze zijn waarschijnlijk de laatste in de oostelijke Sahara voorkomende vertegenwoordigers van de zeldzame West-Afrikaanse krokodil.

Terwijl de chauffeurs bij de auto's bleven en onze vrienden rond het kampvuur zaten, maakten mijn vrouw Elly en ik zoals elke avond een nachtwandeling door de woestijn. We waren een halfuur onderweg toen vlak bij ons plotseling een oorverdovend gebrul door de duistere nacht galmde waar we ons bijna dood van schrokken. Een leeuw, dacht ik onwillekeurig om meteen daarna mijn hoofd te schudden over mezelf. Er leven al tientallen jaren geen leeuwen meer in het Ennedimassief. Toen ik mijn zaklantaarn aanknipte, bleken de bloedstollende kreten van een ezel afkomstig te zijn. Ik had nog nooit eerder een ezel zo tekeer horen gaan, en daarna ook niet meer.

Naast de stilte die zo hoogstzelden doorbroken wordt, vind ik het ontbreken van lichtvervuiling in de woestijn heel bijzonder. Daar werd ik me weer eens ten volle van bewust toen ik in het najaar van 2018 met Elly in het Murnauer Moos onder de blote hemel overnachtte. We waren een heel eind verwijderd van Murnau am Staffelsee met minder dan 12.000 inwoners in het noordoosten en van het dorpje Grafenaschau (ruim 600 inwoners) in het westen van de veenstreek.

Het was een pikdonkere nacht, althans in theorie, want ver weg in het noordoosten zag je het lichtschijnsel van München dat hemelsbreed 60 kilometer bij ons vandaan lag.

De lichtvervuiling is inmiddels zo omvangrijk dat ruim 80 procent van de wereldbevolking en 99 procent van de Europeanen en inwoners van de vs onder een onnatuurlijk lichte nachthemel leven. Het alomtegenwoordige strooilicht verstoort niet alleen ons slaap-waakritme, maar maakt ons zo blind als een mol voor de schoonheid van het nachtelijk uitspannel.⁵ Wie de adembenemend mooie Melkweg wil zien moet daarvoor naar de woestijn. De Noord-Amerikaanse woestijnen zijn meestal niet geschikt omdat er te veel grote steden in de buurt zijn. Zo dringt de lichtgloed van Los Angeles en Las Vegas tot ver in de Mojave door. In andere woestijnen is dat niet zo. Niet voor niets zijn de grootste en beste sterrenwachten ter wereld in woestijnen gebouwd, eerst en vooral in de Atacama in Chili, omdat de hemel op bijna geen andere plek ter wereld zo kalm en helder is en er zo weinig lichtvervuiling is als daar. Het eerste observatorium werd hier gebouwd door het European Southern Observatory (ESO) in de jaren zestig op de berg La Silla. Met 'twee telescopen die in de viermeterklasse tot de beste ter wereld horen [is] La Silla nog steeds een van de wetenschappelijk productiefste observatoria wereldwijd'.⁶ Maar het 'geavanceerdste observatorium [...] en het meest ontwikkelde optische instrument ter wereld'⁷, aldus de ESO op zijn website www.eso.org, bevindt zich ruim 600 kilometer verder naar het noorden op de berg Paranal. Vier afzonderlijke telescopen met elk een spiegeldiameter van 8,2 meter en vier verplaatsbare aanvullende telescopen met een diameter van 1,8 meter per apparaat kunnen tot één reusachtige interferometer samengevoegd worden, een instrument dat de interferentie van elkaar overlappende golven gebruikt voor uiterst nauwkeurige metingen. In mei 2017 legde men eveneens in de Atacama de basis voor een nog sterkere 'verrekijker'. Het betreft een van de vijf spiegels van de nieuwe European Extremely Large Telescope (E-ELT), en wel de hoofdspiegel die de gigantische diameter van 39 meter zal hebben.⁸

Oorspronkelijk werd de Gamsberg (vaak ook als Gansberg geschreven) in Namibië als favoriete locatie genoemd. Deze tafelberg die zo'n 140 kilometer ten zuidwesten van de hoofdstad Windhoek ligt, wordt tegenwoordig vanwege de extreem lage lucht- en lichtvervuiling als een van de beste plekken voor het observeren van de zuidelijke hemelkoepel beschouwd. Maar de bouw van een observatorium in Namibië, dat destijds nog Zuidwest-Afrika heette en door Zuid-Afrika bestuurd werd, had het apartheidsregime als goedkeuring van zijn rassenspolitiek kunnen interpreteren. Vandaar dat men uiteindelijk voor La Silla koos. Je kunt het zien als een wrange grap van de geschiedenis dat in Chili enkele jaren later (1973) Augusto Pinochet een coup pleegde en een meedogenloze militaire dictatuur vestigde, die duizenden mensen het leven kostte. Tegenwoordig staan op het volkomen vlakke plateau van de Gamsberg, dat 2500 meter lang en gemiddeld 800 meter breed is, de telescopen waaronder – een 71cm-Newton-telescoop – van de non-profitorganisatie Internationale Amateursternwarte e.v, waar hobbyastronomen uit de hele wereld op afkomen.

Mijn enthousiasme voor astronomie is door de woestijn weliswaar op de achtergrond geraakt, maar nooit helemaal verdwenen. Het is een onbeschrijfelijk mooie ervaring om 's avonds laat onder de blote hemel in de woestijn te liggen en te wachten tot de sterren verschijnen. Ze komen niet zoals bij ons beetje bij beetje uit de nevel tevoorschijn, maar stralen van het ene op het andere moment in hun volle glorie, alsof iemand een lichtschakelaar omzet. Die aanblik betovert me altijd weer opnieuw.

In de afgelopen veertig jaar heb ik helaas nooit het natuurfenomeen gezien dat 'groene flits' heet. Die kun je soms waarnemen als op een heel heldere dag de zon achter een verre, scherp getekende horizon ondergaat; de bovenrand kan dan een fractie van een seconde felgroen worden. Dat gebeurt zo: de zon zendt alle kleuren uit. In de atmosfeer wordt het licht gebroken, waardoor een buiging in het licht ontstaat. De lichtbreking is aan de horizon het sterkst, en blauw en

groen licht breken sterker dan rood en geel. Vandaar dat je de groene en blauwe rand nog heel even boven de horizon ziet terwijl de zon eigenlijk al onder is. Blauw licht is echter aan sterke verstrooiing onderhevig, waardoor het bijna onzichtbaar is. Wat overblijft is de groene flits, die ik ooit nog eens met eigen ogen hoop te zien.

Ook geuren heb je in de woestijn veel minder, en je neemt ze hoogstens sterk gereduceerd waar. Het is moeilijk, zeg maar gerust onmogelijk, om iemand die nog nooit in de woestijn is geweest uit te leggen hoe dat is. Overal elders in de wereld, hetzij in steden of op het platteland, in het bos of op zee, zijn we immers constant door geuren omgeven. Maar zand en keien ruiken naar... Ik zou zeggen: nergens naar. Al beken ik meteen dat ik nooit op mijn buik over het gesteente ben gekropen om eraan te snuffelen.

Luchtjes die sporadisch tot je neus doordringen, zijn afkomstig van een kruidachtige plant of een enkele keer van een rottend kadaver. Het is belabberd, in één woord afschuwelijk, als een pas gestorven kameel vlak naast een drinkplaats ligt. Los van de stank vraag je je in zo'n geval onwillekeurig af of het water daar wel in orde is. Maar normaal gesproken verdrogen kadavers dankzij het droge, warme klimaat zo snel dat ze de neus niet lang last bezorgen.

Geen aanrader voor dierentuinfans

Voor dierenliefhebbers is de woestijn misschien geen droombestemming. Want bij slangen en schorpioenen – de eerstgenoemde vaak en de tweede altijd giftig – wil je eigenlijk helemaal niet in de buurt komen, en voor de meeste andere dieren geldt dat je boft als je een glimp van ze opvangt. Terwijl je in een tropisch regenwoud en ook in West-Europa dieren ziet of hoort bij elke stap die je zet, is ‘de grote reductie’ in de woestijn ook van toepassing op het dierenleven.

De onherbergzame omgeving dwingt woestijndieren tot een eeuwigdurende overlevingsstrijd. Ze moeten zichzelf beschermen tegen oververhitting en bestand zijn tegen extreme temperatuurschommelingen, ze moeten zich met weinig voedsel en water redden, ze moeten hoge doses uv-licht kunnen verdragen en de wind trotseren die uitdroging in de hand werkt. Prooidieren kunnen zich bijna niet verbergen en voor roofdieren is nauwelijks dekking voorhanden om een prooi te besluipen. Dus is het niet verwonderlijk dat woestijnen vergeleken met andere biotopen geen biodiversiteit te bieden hebben. Het veelvuldigst aanwezig en wijdverspreidst zijn insecten. Sommige soorten tref je zelfs aan in verder levenloze landschapszones, zij het meestal onvrijwillig omdat de wind ze ernaartoe heeft gevoerd.

Zoogdiersoorten zijn in de woestijn het zeldzaamst. In de reusachtige Sahara bijvoorbeeld komen krap vijftig soorten voor waarvan de meeste knaagdieren zijn, zoals gerbils (woestijnratten) en springmuisen die zich met relatief weinig water en wat gras, zaden, twijgjes of

wortels kunnen redden. Zij vormen op hun beurt een belangrijke voedselbron voor reptielen, vogels en andere roofdieren, zoals de woestijnvos.

Behalve kamelen, die doorgaans nog behoorlijk vitaal zijn, zie je in de woestijn dan ook vaker dode dan levende dieren – als je ze al ziet. Dat klinkt akeliger dan het in de meeste gevallen is. Zoals ik al vertelde is dankzij het warme, droge klimaat alles wat andere levende wezens niet als voedsel kan dienen in een relatief korte tijd gemummificeerd en heeft dus nauwelijks de kans om een aasgeur te verspreiden. In de Sahara heb ik vaak dode trekvogels gezien die de overkant van de enorme vlakte om wat voor reden dan ook niet hadden gehaald; hetzij door gebrek aan voedsel of water hetzij door uitputting. Midden in de Ténéré, een deelwoestijn van de Sahara in het noordoosten van Niger, heb ik ooit zelfs een gemummificeerde ooievaar gevonden. Als de desertificatie aanhoudt, zullen in de toekomst waarschijnlijk steeds meer trekvogels dit lot ondergaan omdat ze de groter wordende afstand tussen waterpoelen en vindplaatsen van voedsel niet meer kunnen overbruggen.

Roofvogels in de Sahara hebben het broeden trouwens handig afgestemd op de tweejaarlijkse vogeltrek tussen Europa en Centraal-Afrika. De woestijnvalk broedt in de herfst. Dan kan hij een rijke buit aan trekvogels binnenhalen, die met miljoenen tegelijk vanuit Europa op weg zijn naar hun Centraal-Afrikaanse overwinteringsgebieden, en zo zijn kroost genoeg te eten geven. De lannervalk daarentegen broedt juist in het voorjaar, als de trekvogels terugkeren naar hun zomerkwartier ergens in Europa. Dan vormt het hemelgewelf een overvloedig gedekte tafel met zwermen lekkere hapjes waar de langvleugelige valk en zijn familie zich tegoed aan doen.

Het is ook heel typerend voor de woestijn dat je vaker dan de dieren zelf – dood of levend – hun sporen vindt, zoals uitwerpselen, gebroken eierschalen of afdrukken. Dat kan het ‘minirupsbandspoor’ zijn dat kevers bij het lopen achterlaten of het rolspoor van mestkevers die een mestballetje verplaatsen, een ‘slangenlijn’ of de sierlijke afdruk

van een vogelpoot. Dit komt doordat sporen in de woestijn heel lang bewaard en duidelijk zichtbaar blijven. Er groeien immers geen jonge plantenscheuten overheen, ze worden niet bedekt door vallende bladeren of uitgewist door de regen. Alleen de passaat laat sommige sporen verwaaien of vult ze met zand. In zandduingebieden (die tamelijk zeldzaam zijn) gaat het relatief snel, maar in alle andere woestijnstreken waar de ondergrond solide is en alleen door een dunne stoflaag wordt bedekt duurt het heel, heel lang. Mensen zeggen dat een auto-spoor veertig jaar lang bewaard blijft.

Een van de indrukwekkendste ontmoetingen die ik met dieren heb gehad was in 1987 in de Sahara. Ik was met de oude, doorgewinterde gids Ismail onderweg door het Airgebergte ten westen van de Ténéré toen hij plotseling '*Autruches, autruches!*' riep en op sporen in het zand wees waar ik zelf niets uit kon opmaken. Mijn Frans was – en is – niet zo best, dus vroeg ik me af hoe Ismail op het idee kwam dat we hier met voetafdrukken van *Autruches* oftewel Oostenrijkers te maken hadden. We reden nog een heel eind verder voordat ik aan de horizon enkele stippen ontwaarde die zich keurig op een rijtje verplaatsten en die ik geruime tijd later als struisvogels herkende. Deze vogel is buitengewoon goed aangepast aan het woestijnklimaat. In de hitte zet hij zijn veren overeind en zorgt hij zo doelgericht voor windkoeling, en in de koude nachten legt hij zijn veren tegen zijn lichaam. Maar dan nog sta ik er versteld van dat deze enorme vogels in de woestijn kunnen overleven; de mannetjes worden maar liefst tot tweeënhalve meter hoog, de vrouwtjes bijna twee meter. Struisvogels zijn in de eerste plaats planteneters en verorberen alleen zo nu en dan insecten en andere kleine diertjes. En daar hebben ze er beslist heel wat van nodig om op het trotse gewicht van ongeveer 100 kilo (vrouwtjes) tot 135 kilo (mannetjes) te blijven.

Een jaar nadat ik de struisvogels had gezien werd het natuurreserveaat Air en Ténéré gesticht, en toch zul je in dit gebied geen enkele struisvogel meer zien. Want vanaf 1990 kreeg de regio te maken met de zogenoemde Tweede Toearegopstand en hoe langer dit verzet van

de nomaden tegen de overheid duurde, hoe vaker een struisvogel of een gazelle uit het beschermde natuurgebied in de maag van een Toearag of van Nigerese militairen terecht kwam.

Wie honger heeft, maalt niet om de bescherming van de soorten. Vroeger strekte het verspreidingsgebied van de Noord-Afrikaanse struisvogel zich uit van het Atlasgebergte in Marokko en Algerije tot in het zuiden van Mauritanië en vanaf daar langs de zuidrand van de Sahara tot in Soedan. Tegenwoordig komen ze alleen nog in zorgwekkend kleine aantallen voor. Een levende struisvogel heb ik in de Sahara nooit meer gezien. Wel ben ik af en toe op de resten van een struisvogelnest inclusief gebroken eierschalen gestuit én op intacte struisvogeleieren die op markten zoals in Agadèz te koop worden aangeboden. Kun je het de mensen kwalijk nemen als je weet dat ze noodgedwongen zelfs kleine knaagdieren eten? Een struisvogelei is niet alleen voedzaam, maar een hele familie kan er haar buikje van rond eten; het komt qua voedingswaarde namelijk overeen met twintig tot vierentwintig kippeneieren.

Weinig prikkels en toch niet saai

Het gebrek aan prikkels brengt met zich mee dat de weinige zintuiglijke indrukken die je in de woestijn wél opdoet sterker bij je binnenkomen. Je ruikt de kamelenpoep, terwijl de lucht van een hondendrol in de stad verloren gaat in de vele andere geuren. Zelfs tomaten uit blik verspreiden in de woestijn een relatief sterk aroma en aangezien de smaakge waarwording sterk met de geur samenhangt, proef je ze ook beter dan bij ons in Europa. Het omgekeerde voorbeeld is iedereen bekend: als je neus door verkoudheid verstopt zit, proef je weinig tot niets. Tijdens mijn reizen door de woestijn kan ik het in elk geval bijna zonder kruiden stellen en ook al weet ik hoe dat komt, ik ben er elke keer opnieuw verbaasd over. Voor de andere zintuigen geldt hetzelfde: een graspol valt je enorm op. Je hoort een naderende auto lang voordat je hem ziet. Als je iemand tegenkomt na vier, vijf dagen alleen reizen, zal dat een heel andere betekenis voor je hebben dan wanneer je zojuist vier uur lang tussen honderden mensen in het centrum van een grote stad hebt rondgelopen.

Niet alleen in onze steden maar zelfs diep in de jungle, ver weg van welke menselijke nederzetting dan ook, zijn er onverwacht veel zintuiglijke prikkels. Toen ik in 2017 door het regenwoud van Peru trok was ik verrast door de permanente achtergrondgeluiden die daar dag en nacht zijn. En zelfs in onze bossen krijg je vergeleken bij de woestijn een grote dosis prikkels te verwerken. Er zijn veel meer kleuren; de vele groentinten van planten, het bruin van de boomstammen, het

wit, rood of blauw van bloesems, rode, gele, groene en blauwe bessen, bontgekleurde vogels... En je hebt een verscheidenheid aan vormen, meer geluiden en meer geuren. In de vochtige lucht van het bos drogen uitwerpselen bijvoorbeeld niet zo snel uit als in de woestijn, dus blijft het aroma langer in de lucht hangen. De muffe lucht van rottende bladeren dringt je neus binnen of het pittige aroma van paddenstoelen of van de modderpoel waar wilde zwijnen regelmatig in rondspetteren.

Om kort te gaan: de woestijn biedt het tegendeel van de overprikkeling die je in de rest van de wereld te verduren hebt. En toch is hij niet saai. Ten eerste is de onderdosering van prikkels een van de charmes van de woestijn en ten tweede heb je hier wel degelijk zintuiglijke indrukken, zowel voor de ogen en de oren als voor de neus, maar het zijn er gewoon heel weinig. Daar komt nog bij dat die weinige impressies door de natuur veroorzaakt worden, wat een enorm verschil uitmaakt. Ikzelf hoor in elk geval liever een kameel blaten, brullen of, wat ze opvallend vaak doen, tandenknarsen, dan het gesputter van bromfietsen of het gepiep van autoremmen. En ik zie liever verschillende grijs- en bruintinten van zand en gesteente dan kakelbonte reclameborden. Terwijl in de woestijn juist van je ogen nog het meeste wordt geëist – ook als je geen fotograaf bent – gewoon omdat er voor je andere zintuigen zo weinig te doen is.

Wat het ontbreken van prikkels betreft, kun je de woestijn het beste vergelijken met een eenzame bergtop die hoog boven de vegetatiezone uitsteekt. Ook daar zijn geen planten die hun geur verspreiden, geen straatlawaai, geen rinkelende koebel die zo ver bergopwaarts nog te horen is. En ook daar kijk je uit op de horizon.

Bij mij leidt deze 'prikkelarmoede' tot volledige ontspanning, wat ook kan komen doordat mijn leven buiten de woestijn extreem overprikkeld is. Als ik op lezingentournee ga, reis ik kriskras door Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland, wat urenlang autorijden met een constante concentratie op de weg met zich meebrengt. Alternatieven zoals de trein of het vliegtuig vallen af, omdat ik ook mijn volumi-

neuze film- en geluidsapparatuur moet vervoeren. Tijdens al die bijeenkomsten, die alleen al door het vele beeldmateriaal op groot scherm en de begeleidende muziek 'zinnenprikkelend' zijn, leer ik ook nog eens ontzettend veel mensen kennen, wat interessant maar ook vermoeiend is. Op tournee gaan betekent daarnaast dat ik altijd in restaurants of eetcafés eet en in hotels overnacht, kortom dat ik voortdurend onder de mensen ben. De tegenpool van dit drukke leven is voor mij de woestijn. Die stelt me in staat in meer dan één opzicht diep adem te halen, en werkt als balsem voor mijn zintuigen en mijn ziel.